

THOMAS AQUINAS'IN İKTİSAT DÜŞÜNCESİNDE IUSTUM PRETIUM/ADİL FİYAT KAVRAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Gizem MUSUL¹

Öz

Bu çalışma, öğretisi bugün Katolik Kilisesi'nin resmî felsefesini oluşturan ve Skolastik Felsefenin etkili düşünürlerinden olan Thomas Aquinas'ın iustum pretium kavramına odaklanmakta ve bu kavram üzerinden Aquinas'ın iktisat düşüncesini ele almaktadır. Bu kapsamda Skolastizmin yükseliş döneminde şekillenen adil fiyat düşüncesi ve ticaretle mübadele gibi konular Thomas Aquinas'ın Summa Theologica eseri özelinde incelenmektedir.

Piyasaların düzenlenmesinde önemli rol oynayan "adil fiyat" kavramı, klasik iktisatçılarla başlayan ve günümüze kadar olan süreçte ahlaki bir ölçü olarak değerlendirilmiş ve iktisat biliminin dışında tutulmuştur. Bununla birlikte adil fiyat düşüncesi, ticari faaliyetlerde fiyat politikalarının ve narhın belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla Thomas Aquinas'ın iustum pretium/adil fiyat kavramının ekonomik ve etik temelli bir analizin sonucu olduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Thomas Aquinas, Summa Theologica, Adalet, Adil Fiyat, Iustum Pretium, İktisadi Düşünce

Araştırma Makalesi | Geliş Tarihi: 10.10. 2022- Kabul Tarihi: 14.03.2023

Musul, G. (2023), "Thomas Aquinas'ın İktisat Düşüncesinde Iustum Pretium/Adil Fiyat Kavramı Üzerine Bir İnceleme"
Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS), sayı 13, s. 167-179.

A STUDY ON THE CONCEPT OF IUSTUM PRETIUM/FAIR PRICE IN ECONOMIC THOUGHT OF THOMAS AQUINAS

Abstract

This study focuses on the concept of iustum pretium by Thomas Aquinas, one of the influential thinkers of Scholastic Philosophy, whose teaching forms the official philosophy of the Catholic Church today and deals with Aquinas's economic thought through this concept. In this context, issues such as the idea of fair price and trade exchange, which were shaped during the rise of Scholasticism, are examined in the Summa Theologica work of Thomas Aquinas.

The concept of "fair price," which plays a vital role in the regulation of markets, has been evaluated as a moral measure in the process that started with classical economists and has been kept out of economics. However, a fair price is essential in determining the price policies and the fixed price in commercial activities. Therefore, Thomas Aquinas's concept of iustum pretium/fair price results from the economic and ethical analysis.

Keywords: Thomas Aquinas, Summa Theologica, Justice, Fair Price, Iustum Pretium, Economic Thought

GİRİŞ

Orta Çağ'da Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle birlikte Batı, ortaya çıkan merkezi otorite boşluğunun etkisiyle sürekli güç mücadelelerinin ve savaşların yaşandığı bir coğrafya halini almıştır. Orta çağ Avrupa'sında rastlanan, kendi kendine yeterli ilkesiyle örgütlenen ve içe kapalı bir model olan feodal ekonomi ise ulusal monarşilerin ortaya çıkması, ticaretin yeniden canlanması ve son olarak da Sanayi Devrimi ile birlikte tamamen ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla Skolastik düşüncenin yükseldiği bu dönemde sanayileşme ve sermaye edinimi sınırlı düzeyde kalmış, tarıma dayalı bir ekonomik süreç yaşanmıştır.

Bugün ise Avrupa, daha geniş anlamıyla ise Batı paradigması baskın bir güç olarak adil gelir dağılımını sarsan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün eşitsizliği tetikleyen ve ülkeleri savaşa sürükleyen Batı toplumlarının fiyat oluşum süreçleri ile Orta Çağ'ın etkili düşünürlerinden olan Thomas Aquinas'ın adil fiyat anlayışı arasında belirgin farklar vardır. Çünkü Orta Çağ'da fiyat ve adalet kavramlarının önemi ve biri ekonomik diğeri etik olmak üzere ikisinin adil fiyata entegrasyonu, modern fiyat teorisinden farklı bir

akıl yürütme biçimini ortaya koymaktadır. Yani Orta çağ adil fiyat nosyonu ne sadece ekonomik bir analizin ne de sadece etik temelli argümanlara dayanan bir çözümlenimin sonucudur. Aslında her ikisinin de farklı yönlerinin sentezidir (Price, 1997, s. 192). Ancak o dönemde piyasaların henüz gelişmediği göz önünde bulundurulduğunda Orta çağ adil fiyat düşüncesinin büyük ölçüde ahlaki argümanlar çerçevesinde şekillendiğini söylemek mümkündür. Söz konusu farkları ortaya koymak ve iktisadi adaleti sağlayabilecek bir düşünce gücünü yansıtmak bakımından Aquinas'ın *iustum pretium* algısı incelemeye değer bir konudur.

Çalışmayı konu kapsamından uzaklaştırmadan ele almak açısından İktisat Tarihi temelli bir değerlendirmeden çok Aquinas'ın iktisadi düşünceleri temelinde değerlendirmeler yapılacaktır.

Iustum Pretium/Adil Fiyat Kavramı

Trampa ekonomisinden paralı ekonomiye geçildiğinde bir malın para cinsinden değerinin ne şekilde belirleneceği ve adil fiyatın uygulanabilirliği konusu gündeme gelmiştir. Özellikle Orta Çağ'da teologlar tarafından ayrıntılı olarak ele alınan adil fiyat kavramı, modern iktisatçılar tarafından da incelenmektedir. Yalnızca fiyat alanında değil; ekonominin diğer tüm bileşenlerinde konuyu etikten bağımsız olarak ele alma düşüncesi son dönemlerde araştırmacılar tarafından hızla terk edilmektedir (O'Brien, 1920, s. 30).

En genel şekliyle adil fiyat, bir metanın gerçek parasal değeridir. Bir şeyin fiyatı onun para cinsinden değerini ifade eder. Değer ise, malların insan isteklerini karşılama kapasitesini ifade eder. Para, bir değişim/mübadale aracıdır ve tüm mallar için genel bir değer standardı olarak hizmet eder. Ticaret, eşitlik fikrine dayanmaktadır. Bu eşitlik fikri kâr fikrine karşı değildir ve kâr amacını dışlamaz. Bir kişi endüstrisinin veya hizmetinin karşılığını alma hakkına sahiptir. Kişi, adaleti ihlâl etmedikçe kâr elde edebilir; ancak adalet kârın meşru olarak elde edilebileceği sınırları belirler (D.Lowery, 2003, s. 64). Dolayısıyla adil fiyat, temelinde bir mübadale işlemindeki adalet olgusuna işaret etmekte ve değişim para ile gerçekleştiğinde fiyat, değişimin parasal ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır (Küçükkalay A. M., 2019, s. 29). Fiyatın hangi paradigmalara göre ve ne şekilde belirlenmesi gerektiği konusunda ise, bir metanın insan ihtiyaçlarını karşılamadaki eşit kapasitesi nasıl hesaplanmalıdır? Sorusuna yanıt aranmaktadır. Bu bağlamda ileri sürülen görüşlerden ilki, bir metanın herhangi bir zamanda tam olarak belirlenebilen sabit bir parasal değere sahip olduğudur. Bir diğer görüş, değer alıcıların bireysel tercihlerine bağlı

olduğu ve bireylerin ödemeye hazır oldukları herhangi bir fiyatın adil fiyat olarak belirlenmesi gerektiği görüşüdür. Ancak bu görüşler adalet olgusunun doğasına aykırı görüşlerdir. Çünkü insan istek ve ihtiyaçlarının kesin olarak belirlenmesi imkânsızdır. Ayrıca bir değişim aracı olan para, ticaretin bir unsuru olarak değerlendirilmeli ve ahlaki bir erdem çerçevesinde yapılması gereken ticarete para, standart bir değere karşılık gelmelidir.

Tüm bu görüşlerin karşısında ise geleneksel doğal hukuk teorisi çerçevesinde belirlenen fiyatın adil fiyat olarak tanımlanması gerektiğidir ki doğru olan da budur. Hukuk teorisine göre adil fiyat, genel alıcının yargısını temsil etmelidir. Yani bir metanın fiyatının belirleyicisi tek başına bir birey ya da belirli bir grup olmamalıdır. Genel alıcının yargısı satıcıların birbirleriyle serbestçe rekabet ettikleri ve süreç içerisinde farklı metaların insan ihtiyaçlarını karşılama kapasiteleri arasında gerçek bir eşitlik oluşturduğu serbest piyasalarda ifade edilir. Dolayısıyla rekabetçi fiyat diğer tüm fiyatları ortadan kaldıracak doğal fiyattır. Saf rekabetin olduğu her ticari faaliyette bu rekabetçi fiyat adil fiyat olacaktır. Söz konusu rekabetçi fiyat elbette kesin olarak belirlenemez ve statik değildir. Ancak maksimum ve minimum limit arasında değişiklik gösterebilir ki bu aralıkta belirlenen herhangi bir fiyat adil fiyat olarak kabul edilebilir (D.Lowery, 2003, s. 64). İktisadi düşünce tarihinde bir mübadele işleminde, değişilen metanın eşitliğinin uygulanabilir olup olmadığına yönelik ilk tartışma Yunan düşünür Aristoteles (384-322) ile başlamıştır (Küçükcalay A. M., 2019, s. 33). Aristoteles felsefesinde direkt olarak iktisadi analizlere yer verilmez. Ancak Aristoteles'in akıl ve erdem gibi mutluluğun gerçek doğasına ilişkin analizler üzerine inşa ettiği Ethika Nikomakheia (Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, 2011) ve devlet felsefesiyle ilgili olan Politika (Aristoteles, Politika, 2013) adlı eserlerinde iktisadi düşüncelerin örtülü olarak ele alındığını görmekteyiz (Gökberk, 2011, s. 68; Cevizci, Felsefe Tarihi, 2011, s. 133). Bu bakımdan İktisadi düşünce tarihinde Batı düşüncesindeki ilk çıkış noktasının, antikitenin önemli düşünürlerinden Aristoteles olduğu söylenebilir.

Aristoteles'in etik anlayışının özeti ve onun ahlak öğretisine temel oluşturan mesos/altın orta doktrini "fazlalık ve eksiklikler arasında bir orta" yeri ifade etmektedir. Aristoteles'e göre erdemli yaşamın alışkanlıklarını, algı ve becerilerini geliştirmek ortalamanın izinden giderek ve kusurlardan kaçınarak mümkün olur (Kretchmar, 2010, s. 103). Aristoteles orta yola dayalı yeni bir rasyonel düzeni savunmakta ısrarcıydı ve onun ekonomik fikirleri tam da ısrarla savunduğu bu felsefi düşünceden kaynaklanmaktadır (Houmanidis, 1995, s. 8). Aristoteles, talebin fiyatı etkilemesi ile ilgili olarak talebin arz üzerinde etkili

olduğunu ve fiyatın üretim maliyetini karşılama gerektğini savunmaktadır. Ayrıca Aristoteles tekeli fiyatı da incelemiştir ancak yaşadığı dönemde egemen olan kölelik rejimi nedeniyle fiyat formülasyonuna derinden müdahalede bulunmamış; yalnızca ahlak öğretisi kapsamında adil fiyat düşüncesini işlemiştir (Houmanidis, 1995, s. 22). Aristoteles adalet düşüncesini tartıştığı eserinde (Nikhomkhos'a Etik) değişim adaletiyle ilgili olarak mübadelenin gerçekleşebilmesi için mübadeleye konu olan çeşitli mal ve hizmetlerin eşit olması gerektiğini aksi takdirde değişimin adil olamayacağını savunmaktadır. Yani ona göre değişimdeki iki ürünün değeri denk olmalıdır. Aristoteles'in ticari bir mübadelede eşit değere ilişkin hatalı algısı orta çağ adil fiyat doktrini için felsefi bir gerekçe olarak ya da ticari bir mübadele işlemindeki kısır mal stoklarına tereddütlü yaklaşımda kullanılmıştır (Vance, 2008; Rothbard, 2006, s. 16).

Ayrıca Aristoteles, adil fiyat kavramının incelemesinde kullanılabilecek adalet düşüncesinde adaletin türlerini tartışmaktadır. Aristoteles, adaleti makrodan mikroya; yani toplumsal adalet anlayışından bireysel adalet anlayışına indirgemekte ve dağılım ve düzeltim adaleti olarak iki tür adalet² anlayışı ortaya koymaktadır. Dağılım adaletinde bireylerin zenginliklerden oransal bir pay almalarının gerekliliğine vurgu yaparken; düzeltim adaletinde bir mübadele işlemindeki potansiyel adaletsizliğin nasıl engellenebileceğine vurgu yapmaktadır. Düzeltim adaletinde oransallık etkin bir unsur değildir. Bireyler arasındaki eşitlik ilkesi temelinde değişim anlaşmalarının oluşturulmasını hedeflemektedir. Özetle Aristoteles'e göre, oransal temelli dağıtım adaleti kamusal düzeni sağlayan; bireyler arasındaki eşitlik temelli düzeltim adaleti ise bireyler arası dengeyi sağlayan adalet mekanizmasını ifade etmektedir. Dolayısıyla Aristoteles'in ahlak anlayışı ve daha özel anlamda da iktisat anlayışında ticari bir mübadelede karşılığı almanın tek başına adaleti sağlayamayacağı düşüncesi hâkimdir (Küçükkalay A. M., 2019, s. 34).

Aristoteles'in ortaya koyduğu bu iki türlü adalet algısı adil fiyat düşüncesinde bir belirsizliğe yol açmış ve Orta çağ Skolastizminde de adil fiyatın uygulanabilirliği konusu tartışılmaya devam etmiştir.

2 Aristoteles bölüştürücü (dağıtıcı) adalet ve denkleştirici (düzeltici) adalet arasında bir ayrım yapmıştır. Bölüştürücü adalet toplumdaki kıt kaynakların bireyler arasında doğru dağıtılmasıyla ilişkilidir. Denkleştirici adalet ise adaletsizliğin birtakım yaptırımlarla düzeltilmesiyle ilişkilidir. Dağıtıcı adalet "eşitlere eşit davranmayı"; düzeltici adalet ise "bir kimseye hak ettiğini vermeyi" ifade etmektedir (Cevizci, Felsefe Sözlüğü, 2010, s. 12).

Thomas Aquinas'ın İktisadi Adalet Felsefesinde "Iustum Pretium" Algısı

Aristoteles'in öğretisini Orta çağ dini doktrinleriyle sentezleyen, Skolastik iktisadın etkili isimlerinden ve sistemi Katolik metafiziğin gelişiminin en yüksek noktasına işaret eden Thomas Aquinas, adil fiyatın değeri karşılayacağını savunmaktadır. Skolastik felsefe Aristoteles'in mübadele işlemlerindeki adil fiyat düşüncesini Thomist Adil Fiyat olarak nitelemektedir (Weber, 1998, s. 171; Alkan, 2018, s. 152). Aquinas da adalet düşüncesinde Aristoteles gibi büyük ölçüde normatif bir bakış açısı benimsemekte ve adil fiyat, tefecilik ve faiz konularına odaklanmaktadır (Kurz, 2018, s. 22). Aquinas'ın da dâhil olduğu 13. yüzyıl teologları, Kanonist geleneğe karşı çıkmakta ve bir satış işleminde adil fiyatın uygulanmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Öyle ki, Aquinas, yazılarında hem serbest rekabet ortamında hem de resmi olarak düzenlenmiş koşullarda satılan malların fiyatına ve bu malların adil fiyatı veya gerçek değerini ifade eden *iustum pretium* kavramına sıklıkla atıfta bulunmaktadır (Baldwin, 1959, s. 69).

Thomas Aquinas adil fiyatın kesin olarak belirlenemeyeceğini ancak belirli bir aralık içerisinde değişeceğini, bu aralıktaki minimal değişimin ise herhangi bir adaletsizlik yaratmayacağını ileri sürmektedir. Bu düşüncesiyle ilgili olarak Aquinas kıtlık yaşanan bir ülkeye buğday getiren bir tüccarın hikâyesini anlatmaktadır. Aquinas bu tüccarın buğdayını mevcut fiyattan mı (*pretium quo dinvenit*) yoksa taze ürün olduğunu ilan ederek düşük fiyattan mı satabileceğini sormaktadır. Yanıt, adalet kuralları ihlal edilmeden buğdayın cari fiyattan satılmasıdır; ancak alıcılara bilgi vererek satılmasının daha etik olacağıdır. Dolayısıyla Aquinas'ın yanıtı piyasa fiyatını onun adil bir fiyat olarak değerlendirdiğini göstermektedir (Roover, 1958, s. 422).

Adil fiyatın ekonomik konulardaki temel fonksiyonu yalnızca Hıristiyan bakış açısına göre adaleti içeren ahlaki bir zorunluluk olarak değil; aynı zamanda hukuki ve sosyal boyutun mantıksal bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır (Monsalve, 2010). Bununla birlikte adil fiyat ekonomik baskılar karşısında da işlevsel bir konuma sahiptir. Skolastik ekonomik bağlam, birebir işlemler, yerel tekeller ve tüccarları güçlü kılan prekapitalist bir sistem olmanın yanında ekonomik ilişkilerde zayıf tarafı koruyan ve güvence altına alan bir mekanizmadır (Monsalve, 2014, s. 8). Yani skolastik iktisat düşüncesinin etik boyutunda, insanın kamusal faydaya ilişkin temel bir sorumluluğunun olduğu ve adil fiyatın tüccara kazanç sağlarken, tüketiciyi de ekonomik bakımdan yıpratmamasının gerekliliği vurgulanmaktadır (Küçükkalay A. M., 2017, s. 178).

Thomas Aquinas *iustum pretium* kavramına ilişkin düşüncelerini *Summa Theologica* eserinde “Bir kişi yasal olarak bir ürünü değerinin daha fazlasına satabilir mi?” sorusunu yanıtlayarak ele almaktadır. Burada Aquinas, bir ürünü adil fiyattan daha fazlasına satmak için sahtekârlığa başvurmanın ve karşı tarafı zarara uğratmanın tamamen günah olduğunu³ ancak işin içinde dolandırıcılık yoksa iki hususa dikkat çekilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Şöyle ki Aquinas’a göre; hukuki yasalar, bir satıcı malını değerinden daha yüksek bir fiyata satarsa ya da alıcı bir ürünü değerinden düşük fiyata satın alırsa bu alışveriş işlemi meşru olarak kabul edilir ve cezaya tabi değildir. Ancak ilahi kanunlar söz konusu olduğunda erdeme aykırı olan hiçbir şey cezasız kalmaz. Dolayısıyla alım satım sürecinde adalet dengesinin göz ardı edilmesi durumunda ilahi yasalar bu işlemi haram kabul etmektedir (Aquinas, *Summa Theologica*, II-II.Q77.A1). Aquinas’ın bu yanıtından da anlaşılmaktadır ki o dönemde adil fiyat kavramı daha çok ahlaki zeminde değerlendirilmiştir.

St. Thomas Aquinas’ın adil fiyat düşüncesine yer verdiği *Summa Theologica*’da tartıştığı bir diğer konu da “Bir satış satılan maldaki bir kusurdan dolayı haksız ve hukuka aykırı hale gelir mi?” sorusudur. Bununla ilgili olarak Aquinas satılan bir üründe dikkate alınacak üç tür kusurdan bahsetmektedir. Aquinas’a göre satıcı satılan malın türü ile ilgili kusurun farkında ise dolandırıcılık yapmış olur. Ölçü ve tartıda bilinçli olarak yanıltıcı davranarak satış işlemi gerçekleştirilmiş ise ve yine defolu bir ürünü satıyor ise alıcıyı aldatmış ve haksız kazanç sağlamış olur. Aquinas bu üç kusur türünü şöyle örneklemektedir. Örneğin şarabın suyla seyreltilerek satılmış olması (çünkü karışım haline getirilen şey/ *quod permixtum est*, malın türüne göre bir kusurdur), doğru ölçü biriminden daha fazla veya eksik hatalı ölçü birimi kullanılması ya da örneğin hastalıklı bir hayvanın sağlıklıymış gibi satılması alıcıyı aldatmak olur ve adil fiyatın uygulanabilirliğine gölge düşürür. Alım satım işlemindeki tüm bu davranışlar bilinçli olarak yapılıyor ise satışta hile yapıldığı anlamına gelir, dolayısıyla satış haram kabul edilir. Aquinas’a göre bir satıcı tüm bu durumlarda haksız satış yapmak ve adil fiyatı uygulamamakla günah işlemiş olur ve alıcının zararını tazmin etmekle yükümlü hale gelir. Ancak satıcının istemsizce kusurlu bir satış yapmış olması adil fiyat kavramı açısından adalet ölçüsüne aykırı olmakla birlikte moral değerler bakımından yanlış kabul edilmez; fakat yine de satıcı kusurun farkına vardığında alıcının kaybını tazmin etmek durumundadır

³ Thomas Aquinas burada Marcus Tullius Cicero’nun *De Officiis* eserine gönderme yaparak alım satım sözleşmelerinin yalan ve aldatmacadan tamamen arındırılmış olması gerektiği vurgulamaktadır (Cicero & Miller, 1913, s. 331).

(Aquinas, Summa Theologica, II-II.Q77.A2). Aquinas adil fiyat konusunun uygulanabilirliği konusundaki düşüncelerini derinleştirirken “Bir satıcı sattığı malın kusurlarını ifşa etmekle yükümlü müdür?” sorusunu tartışmaktadır. Bununla ilgili olarak Aquinas, satıcının satışa sunulan bir ürünün kusurlarını bir kamu reklamcısı aracılığıyla önceden duyurmak zorunda olmadığını; ancak kusur nedeniyle malın kullanımı tehlikeli hale gelirse ve bunu alıcıdan gizlerse satışın hileli olacağını savunmaktadır (Aquinas, Summa Theologica, II-II. Q77. A3).

Salamanca Okulu'nun temsilcisi düşünürler de tefecilik sorunları, ticaret olgusu, fiyatlardaki dalgalanmalar ve nedenleri, adil fiyatın sabitlenmesi gibi konuları tartışmışlardır (Grice-Hutchinson, 1952, s. 44). Rönesans Avrupası'nın skolastik yaklaşımlarının devamı niteliğindeki Salamanca Okulu, iktisadi düşünce bakımından Thomas Aquinas'ın işaret ettiği yolu takip etmiştir. Salamanca iktisat geleneğinde değerın kaynağının belirleyicisi, bir malın erişilebilirliği, kullanılabilirliği ve yaygın değerlendirmesidir (Küçükkalay A. M., 2017, s. 189). Molina ve Marina, ekonomik koşulları ve piyasa dengesini bozan fiyat kontrollerine eleştirel yaklaşmışlardır. Azpilcueta, fiyatlar üzerindeki her türlü siyasi kontrol ve regülasyonun işlevsiz olduğunu savunarak rekabetçi, serbest piyasalarda belirlenen fiyatın adil fiyat olduğunu ileri sürmektedir. Esasında Salamanca Okulu'nun adil fiyat düşüncesinin özeti sahtekârlık, dolandırıcılık ve dayatmanın olmadığı cari fiyatın adil olduğudur (M. Moreira & Alves-Jose, 2010, s. 73).

Skolastik dönem düşünürleri adil fiyat ile özel mülkiyet ve mülkün değişimi arasında da bir korelasyon olduğunu savunmuşlardır (Küçükkalay A. M., 2017, s. 184). Aquinas, özel mülkiyeti herkesin ihtiyaçlarının eşit şekilde karşılanması koşuluyla meşru görmektedir. Antik dönem kilise babaları ticareti kesin bir şekilde reddederken ve etik bulmazken; Orta çağ teologları ticaret mefhumunu desteklemektedir. Özellikle Thomas Aquinas ile birlikte Orta Çağ'da ticari faaliyetlere yaklaşım büyük ölçüde değişim göstermektedir. Aquinas insan ihtiyaçlarını doğru yönlendirmesi durumunda ticaretin ahlâk alanıyla çelişmediğini ve adil bir ticaretten edinilen kârın meşru olarak değerlendirilebileceğini savunmaktadır (Kabaş, 2020, s. 218). Aquinas'a göre bir toplumda herkesin toplumsal statüsüne uygun olarak gelir elde etmesi, o toplumda adil fiyatın mevcudiyetine ilişkin bir göstergedir. Bir şeyi gerçek kıymetin üstünde ve altında satmak ya da almak Aquinas'a göre adil değildir ve Orta çağ Skolastizmi ile çelişmektedir. Diğer taraftan Aquinas, bir tüccarın mevcut durumunu karşılamak için ölçülü davranmasında olduğu kadar ileriye

dönük gereksinimlerinin tasarlanması ve ticari faaliyetler sürecinde alıcının ihtiyaçlarının karşılanmasında da karşı bir bakış açısı ortaya koymamıştır. Dürüstlük ve adalet temelli alışverişi ve bu çerçevede doğal olarak gelişen servet edinimini ahlaka aykırı bulmamıştır (Akalın, 2009, s. 43). Aquinas ticari ilişkilerdeki eşitliğin adalet için gerekliliğine vurgu yapmakta ve adil fiyat doktrinini satış sözleşmesine atıfta bulunarak şöyle açıklamaktadır:

“...ortak yarar için kurulan herhangi bir ilişki bir taraf için diğerinden daha fazla yük olmamalıdır ve taraflar arasındaki tüm sözleşmeler eşitliği gözetmelidir. Bu nedenle eğer bir fiyat o ürünün değerinden fazla ise ya da tam aksine ürün, fiyatı aşarsa adalet ortadan kalkar. Dolayısıyla bir emtianın değerinden fazlasına satılması kendi içinde haksız ve hukuka aykırıdır.” (Aquinas, Summa Theologica, 1947, s. II.II.q.77).

Bununla birlikte Aquinas adil fiyat doktrininin esnek bir biçimde uygulanmasında sakınca görmez. “...matematiksel olarak ürünlerin adil fiyatı kesin olarak sabit değildir, tahmine dayalıdır. Fiyatlandırmadaki küçük değişkenlikler adalet eşitliğini bozmaz.” (Aquinas, Summa Theologica, 1947, s. II.II.q.77).

Dolayısıyla Orta çağ Skolastik düşüncesi ve Aquinas için adil fiyat, sabit ve değiştirilemez bir değer olarak ele alınmamıştır. Ayrıca adil fiyat piyasaların işleyişini düzenlemek bakımından da yararlı olmuştur. Sömürü, istismar ve haksız kâr edinimini engelleyici bir unsur olmuştur (Savaş, 2000, s. 117). XVI. yüzyıla gelindiğinde Luther ve Calvin gibi Hristiyan düşünürlerin fitilini ateşlediği reform hareketleriyle birlikte kilise otoritesi sarsılmıştır. Luther ve Calvin'e göre de serbest piyasalarda belirlenen fiyat, adil fiyattır. Orta çağ Skolastik düşüncesinde olduğu gibi reformizm döneminde Luther ve Calvin'e göre de ticaret serbest olmalı, iktisadi faaliyetlerin düzenlenmesinde siyasi otoriteler aktif rol almamalıdır. Luther ve Calvin Hıristiyanlık inançlarına bağlı olmakla birlikte kilisenin iktisadi ve felsefi alandaki sınırlayıcı ve manipülatif tutumuna karşı çıkmışlardır. Her ikisi de iktisadi faaliyetleri desteklemiş, ticari eğilimleri onaylamışlardır. Luther de Calvin de kilisenin iktisadi yaklaşımlarının tutarsızlığını vurgulamış ve her türlü iktisadi faaliyeti ahlaki çerçevede olması koşuluyla olumlu bulmuşlardır (Kılıç & Demirçelik, 2011, s. 187).

SONUÇ

Orta çağ Skolastizminin öne çıkan konularından olan adil fiyat⁴ düşüncesi, Batı dünyasında temelini Aristoteles'in etik felsefesinden almış olup ilerleyen dönemlerde Orta çağ doktrinine mâl edilmiştir.

Orta çağ skolastizminin önemli düşünürlerinden Thomas Aquinas stokçuluk ve tekelciliğin sebep olduğu aşırı kâr ediniminin halkı sömüren bir araç olduğunu ve ahlâki olmadığını savunmuştur (Yalçın, 1976, s. 98). Aquinas otorite müdahalesine maruz kalmaksızın oluşan doğal piyasa fiyatını adil fiyat olarak nitelemiş ve bu kavramı iktisadi olmanın ötesinde ahlaki ve hukuki bir değer olarak değerlendirmiştir. Thomas Aquinas'ın adil fiyat düşüncesinin özeti ise tüccarın aşırı kâr ediniminin adalete aykırı olduğudur. Ayrıca Aquinas adil fiyatın belirlenmesinde sübjektif ölçüler belirlenmesi gerektiğine vurgu yaparak bir alışverişte adaletin sağlanması için malların değerinin eşit olması gerekliliğini savunmuştur (Ersoy, 2012, s. 83).

Adil fiyat düşüncesi klasik iktisatçılardan bu zamana kadar ahlaki bir ölçü olarak iktisat biliminin dışında tutulmuş olsa da ticari faaliyetlerde narh ve fiyat politikalarının belirlenmesi sürecinde gün yüzüne çıkan bir kavram olmuştur. Orta Çağ'da, henüz piyasaların gelişmediği bir ortamda, tüccarların stokçuluğu ani fiyat artışlarına sebep olmuş ve tam da bu dönemde gündeme gelen adil fiyat kavramı piyasaların düzenlenmesi açısından önemli bir rol üstlenmiştir. Bununla birlikte Orta çağ adil fiyat düşüncesi ahlaki açıdan da toplumsal bir dönüşümü sağlamıştır. Çalışmanın ana sorusunu oluşturan "Orta Çağ'da adil fiyat düşüncesi ile modern fiyat teorisinin benzerliği" konusunda ise Orta çağ Skolastizminin etkili isimlerinden Thomas Aquinas'ın, üzerine uzun tartışmalar yaptığı adil fiyat kavramının modern fiyat teorisindeki denge fiyatına karşılık geldiğini söylemek mümkündür. Ancak adil fiyat düşüncesi Orta Çağ'da ekonomik ve etik temelli iki yönlü bir analizin sonucu olması bakımından modern fiyat teorisindeki denge fiyatından ayrılmaktadır.

4 Alm: grechterprice

Fr: justeprix

Lat: iustumpretium

Kaynakça

- Akalın, K. H. (2009). Avrupa'da Ussal Ekonomik Etkinliğin Yükselişi Sürecinde Katolik İktisat Ahlakı. *Journal of the Institute of Social Sciences*(3), 27-46.
- Alkan, Y. (2018). Aquinas ve Abelard'ta Adalet ve İktisadi Adalet. *The Journal of Social Sciences Academy*, 1(2), 151-160.
- Aquinas, T. (1947). *Summa Theologica*. (F. O. Province, Çev.) Benzinger Bros. Edition.
- Aquinas, T. (II-II. Q77.A3). *Summa Theologica*. Latin Edition.
- Aquinas, T. (II-II.Q77.A1). *Summa Theologica*. Latin Edition.
- Aquinas, T. (II-II.Q77.A2). *Summa Theologica*. Latin Edition.
- Aristoteles. (2011). *Nikomakhos'a Etik*. (S. Babür, Çev.) Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Aristoteles. (2013). *Politika*. (M. Temelli, Çev.) İstanbul: Ark Kitapları.
- Baldwin, J. W. (1959). The Medieval Theories of the Just Price: Romanists, Canonists, and Theologians in the Twelfth and Thirteenth Centuries. *Transactions of the American Philosophical Society*, 49, 1-92.
- Cevizci, A. (2010). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Cevizci, A. (2011). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2012). *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*. Bursa: Asa Kitabevi.
- Cicero, M. T., & Miller, W. (1913). *De Officiis*. Loen Classical Library: Harward University Press.
- D.Lowery. (2003). Just Price. *New Catholic Encyclopedia*, 8, 64.
- Ersoy, A. (2012). *İktisadi Düşünceler Tarihi*. Ankara : Nobel Yayıncılık.
- Gökberk, M. (2011). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Grice-Hutchinson, M. (1952). *The School of Salamanca*. Oxford: Clarendon Press.
- Houmanidis, L. (1995). Aristotle on Value and Price. *Archives of Economic History*, VI(2), 7-22.

- Kabaş, T. (2020). Batı Kültüründe Ekonomi Düşüncesinin, Paranın Ve Ticaretin Etikle Olan İlişkisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(101), 215-229.
- Kılıç, R., & Demirçelik, M. (2011). Mülkiyet Kavramının Tarihsel Gelişimi Sürecinde Ortaçağ Ve Reform Hareketi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(30), 181-190.
- Kretchmar, J. H. (2010). Aristotle's Golden Mean:Its Implications for the Doping Debate. *Journal of the Philosophy of Sport*, 37(1), 102-121.
- Kurz, H. D. (2018). *İktisadi Düşünce Tarihi*. (H. B.-E. Değirmenci, Çev.) Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Küçükkalay, A. M. (2017). *Adil Fiyat*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Küçükkalay, A. M. (2019). Adil Fiyat Kavramının Düşünsel Kökenleri ve Ortaçağ Adil Fiyat Düşüncesinin Dönüşümü Üzerine. *International Journal of Bussiness,Economics and Management Perspectives*, 3(2), 27-60.
- M.Moreira, & Alves-Jose, A. A. (2010). *The Salamanca School, Major Conservative and Libertarian Thinkers*. London: The Continuum International Publishing Group.
- Monsalve, F. (2010). Economics and Ethics: Juan de Lugo's Theory of the Just Price, or the Responsibility of Living in Society. *History of Political Economy*, 42(3), 495-519.
- Monsalve, F. (2014). Scholastic just price versus current market price: is it merely a matter of labelling? *The European Journal of the History of Economic Thought*, 4-20.
- O'Brien, G. (1920). *An Essay on Medieval Economic Teaching*. London: Longmans,Green and Co.
- Price, O. F. (1997). The justice of the just price. *Journal of the History of Economic Thought*, 191-216.
- Roover, R. d. (1958). The Concept of the Just Price: Theory and Economic Policy. *The Journal of Economic History*, 418-434.
- Rothbard, M. N. (2006). *An Austrian Perspective on the History of Economic Thought Before Adam Smith* (Cilt I). Auburn, Alabama: Ludwig von Mises Institute.

Savaş, V. (2000). *İktisatın Tarihi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Vance, L. M. (2008). The Myth of the Just Price. *Austrian Scholars Conference*. The Lou Church Memorial Lecture in Religion and Economics. <https://mises.org/library/myth-just-price> adresinden alındı

Weber, A. (1998). *Felsefe Tarihi*. (H. Eralp, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Wulf, M. d. (2003). *An Introduction to Scholastic Philosophy: Medieval and Modern: Scholasticism Old and New*. ABD,Oregon: Wipf and Stock Publishers.

Yalçın, A. (1976). *İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi*. Ankara: Bilim Yayınları.